

Висновки. Отже, якщо розглядати самостійну роботу як форму пізнавальної активності суб'єкта, то постає проблема організації самостійної роботи студентів в умовах особистісно зорієнтованого навчання, що є одним зі стратегічних напрямів побудови якісно нової системи підготовки фахівців. Наявні різні підходи щодо проблеми підготовки самостійної роботи, що забезпечують розвиток і самовдосконалення особистості студента на основі врахування його індивідуальних особливостей.

Доведено, що самостійна робота студентів успішно здійснюється за дотримання певних умов: чітко визначено мету і завдання самостійної роботи; усвідомлене ставлення студентів до необхідності самостійної роботи; наявність обґрунтованого змісту і засобів здійснення самостійної роботи; розподіл студентів за рівнями на основі існуючих відмінностей в особливостях і змісті самостійної навчально-пізнавальної діяльності, їх мотивації та умінні організувати самостійну роботу; чітке уявлення кожним студентом того обсягу самостійних практичних робіт, який він має виконати за певний проміжок навчального часу (за семестр чи навчальний рік); ознайомлення студентів зі змістом передбачених для самостійної роботи практичних робіт; наявність зразків виконання практичних робіт і рекомендацій до них; знання вимог до оцінювання кожної роботи викладачем; можливість своєчасно отримати потрібну консультацію від викладача.

Література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : [підручник] / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Алексюк Л. Н. Организация самостоятельной работы студентов в условиях интенсификации обучения : [учеб. пособ. для слушателей ФПК] / Л. Н. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. И. Пидкасистый, В. А. Козаков. – К., 1993. – 336 с.
3. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти / Я. Я. Болюбаш. – К. : Наукова думка, 1997. – 352 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 367 с.
5. Мороз О. Г. Шляхи забезпечення наступності в самостійній навчальній роботі учнів середніх загальноосвітніх шкіл і студентів ВНЗ : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. Г. Мороз. – К., 1972. – 212 с.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2012 р.

УДК [281.9:255]:37(477.8) “1921/1939”

С. В. Мишкарьова,
аспірант,

Рівненський державний гуманітарний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОСЛАВНИХ БРАТСТВ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД 1921-1939 рр.

Мишкарьова С. В. Методологічні засади дослідження освітньо-виховної діяльності православних братств у Західній Україні у міжвоєнний період 1921-1939 рр.

У статті здійснено аналіз методологічних засад та основних теоретичних підходів до проблеми дослідження освітньо-виховної діяльності православних братств у Західній Україні у міжвоєнний період 1921-1939 рр., що використовуються в історії педагогіки як необхідні для цілісного і системного аналізу історико-педагогічних явищ і процесів.

Ключові слова: православні братства, методологія дослідження, освітньо-виховної діяльність, теоретичний аналіз.

Мишкарева С. В. Методологические основы исследования учебно-воспитательной деятельности православных братств в Западной Украине в междувоенный период 1921-1939 гг.

В статье осуществляется анализ методологических основ и основных теоретических подходов к проблеме исследования образовательно-воспитательной деятельности православных братств Западной Украины в междувоенный период 1921-1939 гг., которые используются в истории педагогики как необходимые для целостного и системного анализа историко-педагогических явлений и процессов.

Ключевые слова: православные братства, методология исследования, образовательно-воспитательная деятельность, теоретический анализ.

Mishkareva S. Methodological foundations of educational research activities of Orthodox Brotherhoods in Western Ukraine in the interwar period of 1921-1939 years.

The analysis of methodological basis and main theoretical approaches to the issue of educational activity researching of orthodox brotherhoods in Western Ukraine during the interwar period of 1921-1939 which are used in history of education as necessary ores for holistic and systemic analysis of historical and pedagogical phenomena and processes is done in the article.

Key words: orthodox brotherhoods, methodology of research, educative activity, theoretical analysis.

Постановка проблеми. У духовному становленні та всебічному розвитку сучасного українського суспільства одну із провідних позицій посідає православ'я. Упродовж усієї вітчизняної історії і особливо на її переломних етапах православна церква неодмінно виступала у ролі потужного і впливового соціального чинника на суспільні процеси фундаментального значення. У зв'язку з цим ми акцентуємо увагу на діяльності осередків високоморальних спілок у 1921–1939 рр., які мали безпосередній вплив на національну свідомість українців. Отже, актуальним питанням для історії педагогіки є проблематика дослідження діяльності православних братств у міжвоєнний період 1921–1939 рр., зокрема методологія її дослідження.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу основних методологічних засад дослідження освітньо-виховної діяльності православних братств у Західній Україні у міжвоєнний період 1921–1939 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для здійснення аналізу методологічних засад дослідження освітньо-виховної діяльності православних братств у Західній Україні в міжвоєнний період 1921–1939 рр., доцільно розглянути базові категорії і поняття. До таких у межах теми віднесемо:

- «православне братство» як засадничу категорію;
- «освітню діяльність» як провідну діяльнісну (функціонально-сміслову) категорію;
- «виховну діяльність» як засадничу організаційно-структурну категорію.

Розглянемо більш детально зазначені вище категорії.

Категорії «*братство*» і «*православне братство*» є основоположними для цілісного аналізу проблеми дослідження. Братство як поняття, яким окреслюється певна організаційна структура, виникло в Європі ще у XV столітті. «Довідник з історії України» кваліфікує братства як «релігійні та культурно-просвітницькі організації українських міщан, що виникли при церковних парафіях в Україні в XV–XVII ст. Спочатку діяльність братств носила релігійно-благодійницький характер, тобто братчики опікувалися церквою,

дбали про її побудову та обслуговування, влаштовували громадські богослужіння, місцеві церковні урочистості, братські обіди, допомагали бідним і хворим братчикам, організовували шпиталі тощо. У XVI ст. братства набули великого громадсько-політичного і національно-культурного значення».

З-поміж науковців побутували різні теорії походження братств та специфіки їх діяльності. У зв'язку з історико-культурними змінами, що відбувалися у суспільстві та зумовили відновлення традиції розвитку братського руху, виникла потреба в достеменному дослідженні історії цього явища. В Іпатіївському літописі є згадка про «братчини», але чи було це відповідником братства у розумінні об'єднання співгромадян для розв'язання питань культурного, освітнього, духовного розвитку дітей та молоді – встановити не вдається. Однак дослідник історії С. Соловйов вважає, що братства беруть свій початок від «братчин», які існували в Новгороді, Пскові та інших містах.

С. Голубев вважає, що братства «Південно-Західної Русі» сформувалися під впливом розвитку права опіки над церквами, яке існувало у XV–XVII століттях. На думку вченого, у маєтках відомих магнатів виникало явище патронату – покровительства над церквами, який здійснювали ті ж магнати; у містах, які за Магдебурзьким правом мали власне самоврядування й не були феодальною власністю окремих осіб, створювався «колективний патронат» парафіян певної церкви.

Теорії «колективного патронату» деякою мірою дотримувався і професор А. Савич, зазначаючи, що закріплення самого поняття «братство» (XVI–XVII ст.) за громадськими утвореннями витікає з поняття «колективного патронату», висуваючи на перший план церковний елемент у діяльності братств, підпорядковує йому всі інші сторони цієї діяльності (зокрема, боротьбу проти національного поневолення), позбавляє цю діяльність політичного характеру.

Дослідник Н. Скабаланович уважав, що історія заснування українських братств бере свій початок від «духовних гільдій», або від ремісничих цехів чи «купецьких гільдій».

Дуже поширеною версією виникнення братств України та Білорусії було їх походження на основі цехових організацій. Автором цієї теорії став І. Флеров, який репрезентував її у 1857 р.

Послідовниками «цехової теорії» стали історики І. Скребницький та М. Коялович. Вони вважали, що братства України та Білорусії вийшли «з церковного устрою городян Західної Європи, але цьому церковному началу вони надали своїх самостійних рис» [5, с. 12].

Із своєю теорією походження українських (і взагалі будь-яких) братств виступила О. Єфіменко у статті «Південноруські братства» [3]. Науковець поставила собі за мету знайти «материнську форму», від якої нібито походять найрізноманітніші братства та подібні до них організації, де і коли б вони не виникали (зокрема, звичайно, й українські братства XVI–XVII ст.). Такою «материнською формою», на думку О. Єфіменко, є «родове братство, нижча родова група – та основна форма, біля якої нашаровуються інші формації родового суспільства» [3, с. 92].

Отже, проаналізувавши категорію «*православне братство*», ми визначаємо його як культурно-просвітницьку організацію, яка продовжила свою діяльність в досліджуваному періоді задля благодійної й культурно-просвітницької підтримки сфери освіти й культури певного регіону.

Категорія «*освітня діяльність*» аналізується в історії педагогіки в різних аспектах. Так, В. Павленко у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що освітня діяльність – це різновид людської діяльності (зокрема, і професійної), спрямований на поширення знань серед різних прошарків населення, у тому числі на благодійних засадах [6]. Безперечно, освітню діяльність часто пов'язують з Просвітництвом – широкою ідейною течією, яка об'єднувала мислителів XVII–XVIII століття і протидіяла феодализму як філософській концепції.

Категорія «*виховна діяльність*» є окремою категорією у межах проблематики нашого дослідження, оскільки розвиток діяльності православних братств упродовж століть призвів до того, що вони стали не лише усталеними громадськими утвореннями, але й визначальним чинником для оцінки рівня організованості православної громади, яка здійснювала виховний вплив на культурно-освітнє середовище загалом.

Теоретичний аналіз проблеми освітньо-виховної діяльності православних братств детерміновано міждисциплінарним характером самого об'єкта дослідження. Для його виконання необхідно залучити методологічний апарат філософії та соціології релігії, культурології, історії, історії педагогіки. Тому провідні підходи до дослідження також мають міждисциплінарний характер.

У межах *філософії релігії* (релігієзнавства) розглядається релігія у широкому (як частина духовного світу людини) та вузькому (як сукупність наукових праць з проблем релігії) значенні. У галузевій сфері філософія релігії представлена філософським релігієзнавством та філософією теології. У площині філософського релігієзнавства для нас важливим є висновок про те, що релігія об'єктивує релігійне ставлення людини до дійсності; у площині філософії теології ми можемо спиратися на положення про концепцію буття віруючої людини. Ураховуючи, що членами православних братств були віряни православної церкви, філософія релігії дає можливість осмислити їх ставлення до освітньо-виховної діяльності у громаді як відповідної канонам православної церкви.

Науковці зауважують, що провідною характеристикою філософії релігії є її людиномірність, що суттєво впливає на формулювання висновків дослідження, оскільки вони повинні мати особистісний і громадський характер.

Для дослідження значущим є також міркування А. Лук'янова та М. Пушкарьової про те, що «... людство, накопичивши багатий історичний досвід, має суттєво розширити свої уявлення про Абсолютне й Абсолют. Якщо це не відбудеться, то наша епоха переживе не лише потрясіння, але й щезне як формоутворювальна, життєва енергія, яка до цього часу її підтримувала. Тому потрібно вийти та нові джерела духовного буття, вийти на нові прошарки духу, що передбачають поглиблений світоглядний пошук» [4].

Соціологія релігії окреслює релігію як соціальний інститут, який має певні чітко окреслені функції в суспільстві і від їх виконання залежить діяльність інших соціальних інститутів – насамперед, освіти й культури. У межах цієї галузі людського знання вивчаються відносини між релігією і суспільством, тому вона має важливе методологічне значення для нашого дослідження, адже діяльність православних братств у 1921–1939 рр. стосувалася не лише осіб духовного звання, а передовсім світського населення Західної України, представники якого були членами православних братств або ж могли розраховувати на допомогу й просвітницьку зацікавленість братств.

Для нашого дослідження важливе методологічне значення мають такі положення соціології релігії:

1. Релігія більше, ніж інші соціальні інститути – правові, економічні, політичні – виявляє і окреслює соціальність відносин між людьми. У контексті проблеми нашого дослідження це положення дає можливість проаналізувати місце і роль православних братств у площині функціонування інститутів освіти й культури на регіональному рівні.

2. Людське суспільство виникло саме на ґрунті спільної релігійної належності; всі інші соціальні утворення – держава, господарство, культура – мають вторинний щодо цього характер. Це положення дає нам можливість представити значущість виховної діяльності православних братств як таких, що ґрунтуються на серйозних суспільних основах, детерміновані самим існуванням громадського життя.

3. Релігія є підґрунтям соціального співжиття людей, оскільки вона як соціальний інститут створює первинні засади суспільності – солідарність, свободу, служіння. Вище вказані нами положення є концептуальними положеннями про значущість освітньо-виховної діяльності православних братств у духовному просторі Західної України у міжвоєнний період 1921–1939 рр.

Методологічні засади *культурології* є значущими для нашого дослідження, оскільки православ'я, як і будь-яка інша релігія, присутня на території досліджуваного регіону, має величезне культурне значення для українського народу та його культурного розвитку. Культура, як зазначає П. Сорокін, – це сфера духовної, ціннісної, комунікативної організації суспільства, яка визначає норми поведінки, мислення, почуттів різних прошарків населення. Важливим у межах нашого дослідження є поняття духовної культури, яке визначається як синергетична сукупність понять, уявлень, вірувань, почуттів і переживань особистості.

Культурологічний підхід є значущим для теоретичного аналізу проблеми нашого дослідження ще й тому, що освітньо-виховна діяльність православних братств у Західній Україні розгорталася у межах культурного простору Західної України 1921–1939 рр., тому стала суттєвим культурним явищем цього періоду. Виходячи з провідних функцій культури в суспільстві, можемо зробити попередні висновки щодо необхідності залучення методологічного потенціалу культури до вивчення історії освітньо-виховної діяльності православних братств:

1. Адаптаційна функція культури визначає можливість долучення до суспільних норм і оцінок для кожної особистості. У межах проблематики нашого дослідження ця функція окреслює вплив православних братств на особистісне становлення дітей та молоді в нормативно-оцінному просторі західноукраїнських земель з погляду православної духовної концепції.

2. Аксиологічна функція культури як соціального інституту передбачає накопичення в суспільстві певної системи цінностей. На цей процес, окрім інших інституцій, впливають і громадські організації. Ми зазначаємо, що православні братства у міжвоєнний період 1921-1939 рр. здійснювали серйозний вплив на формування аксіологічного простору сучасного їм соціуму.

3. Людинотворча функція культури, на нашу думку, достатньо співвідноситься з людинотворчою функцією православ'я, оскільки православна релігія виконує у суспільстві значну соціалізаційну роль. Так, за сприяння освітньо-виховної діяльності православних братств можна було корегувати індивідуальну соціалізацію певних груп дітей та молоді, особливо з соціально незахищених категорій.

4. Світоглядна функція культури вміщує і світоглядні позиції релігійного світогляду особистості, яка відносить себе до тієї чи іншої конфесії. Ця належність визначає ставлення особистості до себе, інших людей і довкілля – в діяльнісному аспекті також.

Безперечно, провідні методологічні засади нашого дослідження, узяті нами з *методології історії*. Історичні засади дослідження ґрунтуються на положеннях про те, що:

1. Західна Україна є історично особливим регіоном, де впродовж багатьох століть накопичувався досвід освітньо-виховної діяльності декількох християнських конфесій, і православ'я у досліджуваній період стало провідним дієвим чинником відродження національної свідомості українців.

2. На сутність і зміст освітньо-виховної діяльності православних братств справив вплив весь історичний досвід православного просвітництва.

3. Історія освітньо-виховної діяльності православних братств у Західній Україні у досліджуваній період знаходиться у площині провідних історичних наукових принципів – об'єктивності, діалектичної зумовленості історичних процесів, наявності у цьому історико-педагогічному явищі внутрішніх і зовнішніх закономірностей та суперечностей, які детермінують його розвиток.

Методологічні засади історико-педагогічного дослідження визначають також необхідність вивчати об'єкт дослідження на засадах принципу історизму, тобто розглядати історичні факти в динаміці історичного розвитку (у нашому випадку – з урахуванням конкретних соціокультурних та історичних умов середовища, у якому аналізується історичне явище, та особливостей соціокультурного простору Західної України у досліджуваній період).

У методології історії ми запозичили кілька провідних теоретичних підходів, які апробовано в процесі розвитку історичної науки і тепер використовуються в історії педагогіки як необхідні для цілісного й системного аналізу історико-педагогічних явищ і процесів. До таких підходів відносять, насамперед, історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-системний.

Сутність *історико-генетичного підходу* полягає у відповіді на питання: які умови та чинники зумовили становлення та розвиток того чи того історичного явища; які чинники спричинили до змін у протіканні історичного явища? Історико-генетичний підхід дав нам можливість розглядати освітньо-виховну діяльність православних братств у 1921-1939 рр. як закономірний наслідок розвитку братського руху в попередні століття та культурно-освітню модель православ'я протягом усього періоду його існування. Як загальноісторичний метод історичного дослідження, історико-генетичний підхід дозволяє аналізувати причинно-наслідкові зв'язки у протіканні історичних явищ (наприклад, чинники виникнення окремих православних братств та наслідки їх освітньо-виховної діяльності). За допомогою цього підходу можна також виявити закономірності розвитку православного братського руху як історико-педагогічного феномена в умовах західноукраїнських земель. Окрім цього, історико-генетичний підхід дає можливість визначити сутність співвідношення суб'єктивного й об'єктивного в історичних процесах (у нашому випадку – особистісного внеску членів православних братств та об'єктивного чинника їх існування в освітньому просторі Західної України).

Завдяки історико-генетичному підходу ми можемо окреслити православні братства як громадські організації, які мають кількасотлітню історію і вироблені на основі історії свого існування традиції, закономірності й тенденції освітньо-виховної діяльності.

Історико-системний підхід дозволяє розглядати історико-педагогічні явища як системні утворення, тобто такі, які мають внутрішню структуру і самі є частиною більших системних утворень. Провідні засади системного підходу в педагогічній науці представлені в наукових працях І. Блауберга, І. Ковальченка, Ю. Семенова, Е. Юдіна та ін. Системний підхід в історичних дослідженнях прийшов на зміну формаційному і дав можливість актуалізувати методи моделювання історичних процесів.

Виходячи з базових положень історико-системного підходу, освітньо-виховна діяльність православних братств може бути охарактеризована в сукупності компонентів, кожен із яких має своє смислове й функціональне навантаження. Визначаючи напрями й види педагогічної діяльності православних братств, ми також підкреслюємо їх системний характер, оскільки без характеристик системності діяльність православних братств не може бути окреслена як окреме історико-педагогічне явище з ознаками завершеності й цілісності.

Історико-порівняльний підхід в історико-педагогічних дослідженнях надає можливість здійснити компаративний аналіз проблеми дослідження, виходячи з його порівняння з іншими історико-педагогічними явищами, які мають схожі характеристики або ознаки. Отже, на засадах історико-порівняльного підходу у нашому дослідженні освітньо-виховна діяльність православних братств співвіднесена з:

– культурно-освітньою, виховною, благодійною діяльністю інших громадських утворень на території Західної України;

– освітньо-виховною діяльністю громадських організацій інших релігійних конфесій – насамперед, католицької.

Висновки. Здійснений вище категоріально-понятійний аналіз поняття «освітньо-виховна діяльність православних братств» дозволяє визначити його, як різновид людської діяльності (зокрема, й професійної), що реалізується окремими особами чи групами відповідно до цілей і змісту діяльності православного братства як громадського утворення та спрямований на поширення знань серед різних прошарків населення, зокрема й на благодійних засадах. У статті доведено, що теоретичний аналіз проблеми дослідження ускладнюється її міждисциплінарним характером, який зумовлює необхідність залучення методологічного апарату різних гуманітарних наук – педагогіки, філософії, соціології, історії, культурології. Обґрунтовано історичні засади постановки завдань та формулювання концепції дослідження; представлено культурологічні й філософські параметри проблеми дослідження освітньо-виховної діяльності православних братств як складного культурно-освітнього явища Західної України досліджуваного періоду.

Дослідження засвідчило, що на сутність та зміст освітньо-виховної діяльності православних братств мав вплив весь історичний досвід православ'я. Необхідність залучення культурологічного підходу до аналізу проблеми дослідження зумовлена, насамперед, функціональним навантаженням предмета дослідження в адаптаційному, аксіологічному, людинотворчому, світоглядному відношенні.

Методологія історії дала можливість розглянути проблему дослідження з позиції історико-генетичного, історико-порівняльного й історико-системного підходів. Тому освітньо-виховна діяльність православних братств окреслена як сукупність компонентів, кожен із яких має своє смислове навантаження. Доведено, що без характеристик системності і сама діяльність православних братств не може бути окресленою як окреме історико-педагогічне явище з ознаками завершеності й цілісності.

Література

1. Балуев К. С. Культура и ее роль в обществе / К. С. Балуев // Общество. – 1998. – № 3. – С. 12–14.
  2. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Ярослава Верменич. – К. : Інститут історії України НАНУ, 2003. – 516 с.
  3. Ефименко А. Южнорусские церковные братства / Александра Ефименко // Слово. – 1880. – № 10-11. – С. 82–98.
  4. Лукьянов А. Немецкая классическая философия религии : [учеб. пособ. для филос. фак-тов ун-тов] / А. Лукьянов, М. Пушкарева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Luk
  5. Мединський Є. М. Братські школи України і Білорусії в XVI-XVII століттях / Є. М. Мединський. – К. : Радянська школа, 1958. – 210 с.
  6. Павленко В. В. Освітньо-просвітницька діяльність іноземних педагогів на Волині (XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Віта Віталіївна Павленко. – Житомир, 2010. – 299 с.
  7. Соціологія : [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / [упоряд. А. Ю. Брегеда, А. П. Бовтрук, Г. В. Дворецька та ін.] – К. : КНЕУ, 1999. – 124 с.
- Стаття надійшла до редакції 13.05.2012 р.